ȘTEFAN CEL MARE
ȘI
MIHAI VITEAZUL

DOUE CUVÂNTĂRI COMEMORATIVE

DE

DIMITRE ONCIUL
Profesor la Universitatea din București

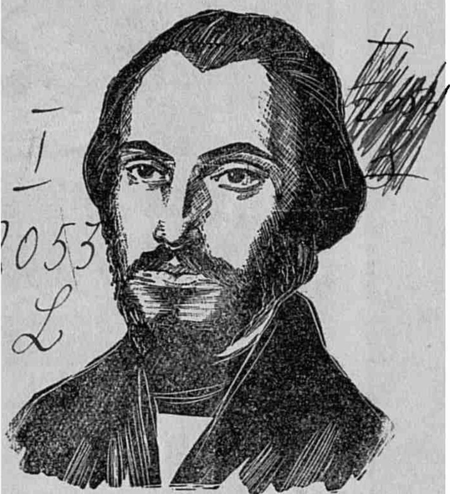
Cu un Proiect din 1864 relativ la capul lui Mihai Viteazul

Comunicat de GH. ADAMESCU

Se vinde în folosul fondului pentru ridicarea unui monument funerar lui Mihai Viteazul în Mănăstirea Dealul

BUCUREȘTI
Atelierele grafice I. V. SOCECU, Strada Berzei 59
1904

STEFAN CEL MARE
ȘI
MIHAI VITEAZUL

DOUE CUVÂNTĂRI COMEMORATIVE

DE

DIMITRE ONCIUL

Profesor la Universitatea din București

Cu un Proiect din 1864 relativ la capul lui Mihai Viteazul

Comunicat de GH. ADAMESCU

Se vinde în folosul fondului pentru ridicarea unui monument funerar lui Mihai Viteazul în Mănăstirea Dealul.

BUCUREȘTI

Atelierele grafice I. V. SOCECU, Strada Berzei 59

1904.

PREFAŢĂ

Pelegrinagiul la mormântul lui Stefan cel Mare în mânăstirea Putna, făcut la serbarea celui de al patrule centenar al morţii lui, au atras din nou atenţia asupra mormintelor domnitorilor noştri.

De 130 de ani sub stăpânire austriacă, mormântul celui mai mare domn al Moldovei, ca şi celelalte morminte domneşti ce se află în Bucovina, au avut parte de bună întreţinere şi de cuvioasă îngrijire, urmându-se buna tradiţie de până atunci. Iar în timpul din urmă, cu ocazia lucrărilor de restaurare la sfântul locaş ce păstrează ţerâna marelui erou al Românilor, s'a luat disposiţia ca, din mijloacele fondului bisericesc al Bucovinei, mormântul să fie înfrumuseţat cu monumentală podoabă, demnă de memoria fericit-pomenitului ctitor şi domn.

In România liberă, cel mai glorios domn al Țerei-Românești, Mihai Viteazul, al cărui cap, despărțit de trupul remas în câmpul Turdei, a fost înmormântat în mânăstirea Dealul, unde acum se află scos din mormântul seu, reclamă dela noi nu mai puțină solicitudine.

Acum 40 de ani, Adunarea legislativă a votat un credit pentru depunerea acestei relique într'un «sicriu cu piedestal de marmoră», în biserica Mihai-Vodă din Capitală, cu pompa cuvenită marelui domn. Dar proiectul a remas nerealizat, și capul lui Mihai Viteazul, în starea în care se găsește încă astăzi.

Iar acum trei ani, la aniversarea trecentenară a morții eroului, «Liga pentru unitatea culturală a tuturor Românilor» a luat inițiativa de a se forma un fond pentru ridicarea unui monument funerar în mânăstirea Dealul, spre a se păstra în mod cuvenit capul aceluia care, unind Țeara-Ronească, Ardealul și Moldova, a căzut jertfă ca domn al tuturor Românilor. In acest scop s'au ținut conferințe istorice în Capitală

şi în judeţe, al căror produs din vânzarea biletelor de intrare erà destinat pentru acel fond. Un comitet special, constituit sub presidenţia reposatului V. A. Urechia ca President al Ligei, aveà să îngrijească de administrarea fondului şi de lucrările pentru ridicarea monumentului funerar.

Produsul conferinţei ce am ţinut atunci în Ateneul Român, la serbarea comemorativă din 8 Noembre 1901, se păstrează de Comitetul central al Ligei, pentru scopul arătat. Produsul conferinţelor ţinute în judeţe s'a depus pe numele D-lui Prof. Gr. G. Tocilescu, murind într'acestea V. A. Urechia.

Publicând acum acea conferinţă, împreună cu cuvântarea ce am rostit la serbarea comemorativă a morţii lui Stefan cel Mare, în mânăstirea Putna, la 3 Iulie din est-an, destin produsul din vânzarea ediţiunei de 10.000 exemplare în folosul fondului pentru proiectatul monument funerar, ce a început a se forma din iniţiativa Ligei, încredinţându-l îngrijirei Comitetului.

Adaug acì, în legătură cu cele de mai sus, o interesantă comunicare din partea

D-lui Gh. Adamescu, secretar general al Ministerului Cultelor și Instrucțiunei Publice, care a binevoit s'o pună la dispoziție pentru acest scop.

UN PROIECT DIN 1864

PENTRU ADUCEREA CAPULUI LUI MIHAIU VITEAZUL IN BUCUREȘTI

Chestiunea unui monument funerar pentru capul lui Mihaiu Viteazul fiind la ordinea zilei, socotesc că va prezentà interes să reamintesc despre o încercare de acelaş fel — cu oarecari deosebiri — făcută acum 40 de ani şi rămasă neîndeplinită.

In 1864, Ministrul de instrucțiune de atunci, Dimitrie Bolintineanu, adresează Consiliului de miniştri un referat ca să-l autorize a cere Domnitorului voie să prezente Adunării un proiect de lege pentru deschiderea unui credit de 31.000 lei (vechi). Cu această sumă aveà să se acopere cheltuelile aducerii capului lui Mihaiu Viteazul în Bucureşti şi aşezării lui într'un «sicriu cu piedestal de marmoră».

Consiliul îl autoriză, și Bolintineanu face următorul raport către Domnitor:

«Capul marelui Domn și ostaș Mihaiu Vi«teazul se află de mult timp depus în bise«rica Dealul, de lângă Târgoviște. Această «nobilă rămășiță este aici mai mult ca o cu«riozitate decât ca o relicvă, căruia *(sic)* «se cuvine tot respectul și toate onorile «demne de cel mai strălucit erou al Romå«niei de dincoaci de Milcov. Subsemnatul, «spre a mulțumì una din frumoasele Măriei«Voastre dorinți, de atâtea ori exprimată, «vine a Vă propune, cu cel mai adânc re«spect, ca acest nobil cap să se transporte «în Capitala României, în biserica sa Mihaiu«Vodă, încredințându-se mai cu osebire guar«dii oștirii române. Rog totdeodată pe Măria«Voastră să încuviințați ca să se decidă o «zi pentru aceasta și a se numì o comi«siune de cei mai bătrâni generali și coloneli «Români ai oștirii române, spre aducerea «acestei rămășițe în Capitală, cu pompă și «onorile cuvenite marilor Domni Români. «Iar cât pentru cheltuiala transportării și fa«cerii unui sicriu cu piedestal de marmoră, «rog pe Inălțimea Voastră să bine-voiți a «mă autoriza spre a cere un credit de treizeci «și una mii lei la Adunarea legislativă».

Raportul[1]) poartă data de 24 Martie 1864. Jurnalul Consiliului de Miniştri e semnat de: Kogălniceanu, Bălănescu, Stéege, P. Orbescu, D. Bolintineanu şi A. Iacovachi[2]).

In şedinţa de la 27 Martie 1864 Adunarea ia în desbatere proiectul de lege. Iată ce citim în darea-de-seamă a Adunării:

«D. Ministru de Culte dă citire unui me-«sagiu Domnesc, în alăturare cu proiectul de «lege pentru un credit de 31 mii lei spre «aducerea capului lui Mihaiu-Bravul în Bucu-«reşti.

«Mai mulţi deputaţi cer urgenţa acestui «proiect de lege.

«Se pune la vot.

«Se primeşte.

«Se citeşte proiectul de lege, şi punându-se «la vot, rezultatul scrutinului este cel următor:

---

1) Jurnalul şi celelalte acte ce pomenesc aci se găsesc în Dosarul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, No. 373 din 1864.

2) Este cabinetul lui M. Kogălniceanu, venit în capul afacerilor la 11 Octombre 1863 şi care a făcut lovitura de stat de la 2 Maiu 1864. In timpul când s'a făcut jurnalul, erà astfel alcătuit: *Kogălniceanu*, prezident şi interne; *General Al. Iacovachi*, răsboiu; *L. Stéege*, finanţe; *N. Roseti-Bălănescu*, externe şi ad interim control; *D. Bolintineanu*, culte; *P. Orbescu*, lucrări publice, ad interim justiţie.

«Votanţi 63, Majoritate 32, Bile albe pentru «59, Bile negre contra 4.
«Proiectul e adoptat»[1]).

La 1 Aprilie prezidentul Consiliului comunică Ministerului de Culte că proiectul de lege s'a adoptat în numita şedinţă şi-i alătură textul legii, care e următorul:

LEGE:

«*Art. I.* Se acordă d-lui Ministru al Cul«telor un credit de lei treizeci şi una mii «No. 31.000 pentru translaţia capului lui «Mihaiu-Viteazul de la monastirea Dealului în «Capitală, în biserica Mihaiu-Vodă, şi pentru «facerea unui sicriu cu un piedestal de mar«moră pentru depunerea acestei ţărâne.
«*Art. II.* Acest cap este mai cu osebire «încredinţat guardei oştirii române».

Prezident, **Lascar Catargiu.**

Secretar, **Anton I. Arion.**

Până acì lucrurile merg bine; dar în zadar căutăm în *Monitorul Oficial*, printre legile promulgate, şi pe aceasta, căci ea a rămas—

---

1) Colecţiunea desbaterilor Adunării legislative pe 1863-64, pag. 1402.

așa votată de Adunare — în cartoanele Ministerului.

In aceste cartoane mai aflăm un raport al lui Bolintineanu către Domnitor, cerând sancționarea; dar acest raport — pe care o mână a scris obișnuita rezoluție: «se sancționează» — a rămas nesancționat, și Ministrul a scris într'un colț fatalele cuvinte: «*La dosar*».

Ca anexă la acest raport se găsește textul legii transcris, gata a fi prezentat suveranului, dar lipsește și semnătura acestuia și acea a Ministrului Justiției.

De ce nu s'a sancționat legea? De ce a rămas neîndeplinită această frumoasă și patriotică hotărîre?

Gh. Adamescu.

Astăzi putem să sperăm că întreprinderea de acum nu va avea soarta proiectului din 1864. Pentru onoarea României, pentru onoarea Națiunei, această veche datorie nu mai poate să fie amânată.

București, în August 1904.

D. Onciul.

LA CENTENARUL AL IV[le]

AL MORȚII LUI

STEFAN CEL MARE

CUVÂNTARE ROSTITĂ IN MĂNĂSTIREA PUTNA

LA 3 IULIE 1904

Inalt Preasfinţite Stăpâne,

Serenissime D. President al Ţerei,

Domnilor şi Doamnelor,

Români şi Creştini,

O voce dincolo de mormânt, dela poetul *Dumbravei Roşie*, pătrunde acì şi zice:

«Erou plin de lumină, el e menit în lume,
«Pe secolul ce-l vede să sape al seu nume
«Şi să respândă raze pe secoli viitori....
«Fiinţă de-o natură gigantică, divină,
«El e de-acei la carii istoria se'nchină».

Istoria se închină eroului care, însufleţit de geniul nemurirei, din scânteia sa divină a dat nouă viaţă şi lumină unui timp întreg şi unui întreg popor. Istoria se închină eroului acum patru secoli trecut la nemurire, a cărui amintire o serbătorim astăzi;

eroului slăvit al vechei Moldove, al neamului român, al creştinătăţii: Stefan cel Mare.

Ţeara toată, şi 'mpreună cu dânsa, întreaga Românime serbătoreşte amintirea lui, prăznuind al patrule centenar al vieţei lui celei dincolo de mormânt. Şi dela un capăt la altul al ţerei lui, pe care el cu mândrie o numeà «poarta creştinătăţii», din înălţimile celor 44 de mănăstiri şi biserici ce el a redicat spre lauda lui Dumnezeu pentru biruinţele sale, resună tânguitor cântarea de slavă a clopotelor, unită cu cântarea întregei Biserici ortodoxe-române, chiemând sufletele româneşti la credinţă şi virtute, care putere de viaţă dă şi fapte mari îndeplineşte. Este spre a preamărì pe un erou al ţerei, erou al neamului, erou al istoriei.

In complexitatea multiplă de cause şi efecte din care se desveleşte istoria omenirei, manifestarea popoarelor active în istorie este determinată esenţial de mediul înconjurător ce-l dă aşezarea geografică, de împrejurările timpului, de însuşirile rasei şi de acţiunea personalităţilor istorice. Din această com-

plexitate se înalță întotdeauna, ca munții giganți deasupra câmpielor, marile personalități istorice, prin acțiunea lor hotăritoare în viața popoarelor.

Intre personalitățile care astfel au determinat istoria și viața poporului român, în condițiunile date prin așezarea geografică a țerei, prin împrejurările timpului și prin însușirile de rasă ale poporului, strălucește mai presus măreața imagine a lui Stefan cel Mare, domnul Moldovei dela 14 Aprilie 1457 [1]) până la 2 Iulie 1504. Aproape jumătate de secol, în cea mai lungă domnie ce a fost dată țerei lui, el a dominat scena istoriei române, respândind gloria armelor românești și lauda numelui român în cele patru părți ale lumei. «Toate gurile te numesc, și toți într'un gând preamult te laudă», îi scrieà papa Sixt IV. Iar el însuși, în ajunul morții, ziceà medicului venețian care-l căutà: «De când sunt domn al acestei țeri, 36 de răsboaie am dat, în 34 am învins, și 2 am pierdut» [2]).

«Om preaînțelept, vrednic de multă laudă, iubit mult de supușii sei, îndurător și drept,

mult apărător şi generos»: aşà îl caracterizează medicul Matei Muriano în relaţiunea sa către dogele Veneţiei[3]. Iar cronicarul ţerei încheie povestirea acestei domníi binecuvântate, zicând: «După multe răsboaie cu noroc ceau făcut, cu mare jale au răposat marţi, Iulie în 2... Domnitau Stefan Vodă 47 de ani, 2 luni şi 3 săptămăni, şi au zidit 44 de mănăstiri şi biserici, şi erà însuşi ţiitor peste toată ţeara.[4]... Erà bărbat viteaz, norocos şi cu frica lui Dumnezeu»[5].

Mărturiele istoriei se unesc în cuvântul poetului:

«Măreţ în sinul luptelor
«Şi'n pace-a fost măreţ».

*
* *

Stefan, fiul lui Bogdan II Voevod şi al doamnei Oltea-Maria, prin tată, nepot al lui Alexandru cel Bun din neamul Muşaţilor, prin mamă, strănepot al Basarabilor, astfel vlăstar al ambelor dinastíi române din cele doue ţeri surori, a luat în mână sceptrul Moldovei în zile de grea cumpănă pentru ţeară şi neam.

Alexandru cel Bun lăsase urmaşilor moştenire o ţeară tânără ca stat, dar bine întocmită în lăuntru şi respectată în afară, mică între marile puteri vecine, dar tare prin voinţa de viaţă a cetăţenilor şi prin iubirea lor de ţeară. Din nefericire însă, lipsa unei norme bine stabilite pentru succesiunea la tron, în urma sistemului ereditar-electiv ce se practicà în ambele Principate, dedeà mereu prilej la certe pentru domnie, certe pe care şi vecinii râvnitori de a-şi supune ţerile române căutà să le pună în serviciul intereselor lor. Astfel Moldova, sub urmaşii lui Alexandru cel Bun, ca şi Ţeara-Românească, sub urmaşii lui Mircea cel Bătrân, au ajuns să fie mereu turburate de lupte lăuntrice, însoţite de amestecul funest al străinilor, al Polonilor şi Ungurilor în Moldova, al Ungurilor şi Turcilor în Ţeara-Românească, cu pretenţiunile lor de supremaţie. Vrajba şi urgia între fraţi le-au sfăşiat în lăuntru, le-au umilit în afară. Mai reu decât duşmanul din afară loveşte întotdeauna duşmănia din lăuntru!.. In cele din urmă, sub Petru Aron, un fiu natural al lui Ale-

xandru cel Bun, Moldova ajunse să fie vasală şi Poloniei şi Ungariei, şi în acelaşi timp tributară Turcilor.

De această umilinţă o liberâ braţul lui Stefan, care venind cu oaste din Ţeara-Românească, în Joia mare 1457, bătù pe Petru Aron, ucigaşul tatălui seu Bogdan, şi luâ în stăpânire tronul strămoşesc dela Suceava, fiind proclamat domn al ţerei, la Dereptate. Serbătoarea Invierei, ce coincideà cu aceste evenemente, erà tot-de-odată o serbătoare de reînviare a Moldovei.

Erà însă un timp de mare cumpănă nu numai pentru Moldova şi neamul românesc, ci pentru toată creştinătatea, când Stefan venì să ia domnia. Cu patru ani mai înainte, cetatea Sfântului Constantin, cu ultima rămăşiţă din imperiul Cesarilor romani, căzuse în mâinile Turcilor. Impărăţia creştină a Resăritului fu desfiinţată, aceeaşi soartă având şi celelalte state creştine ale peninsulei Balcanice, care toată devenì osmană. Cuceritorul Mohamed II îşi aşezâ tronul la Cornul-de-aur, şi semiluna înlocuì crucea de pe

Sfânta-Sofia. Groază cuprindeà inimele descurajate ale Europei creştine.

In aşà timp venì, ca trimis de Providenţă, Stefan al Moldovei, «luptător al lui Christos», cum îl numeà sfântul Părinte dela Roma. Un alt «luptător al lui Christos», Ioan Corvin de Huniad, şi acesta Român de viţă, murise un an mai înainte, lăsând desolată Ungaria şi lumea creştină. Erà acum rândul lui Stefan, ca principe fruntaş în fruntea Resăritului creştin, să ducă mai departe lupta pentru cruce.

Lupta pentru cruce erà menirea lui. Lupta pentru cruce este gloria lui. Coroana lui de glorie au alcătuit-o însă şi lupta pentru cruce, şi lupta pentru neatârnare, şi faptele păcei: coroană de întreită glorie.

Inainte de a întreprinde sfânta luptă contra duşmanului creştinătăţii, Stefan aveà să susţină lupte cu vecinii creştini spre a-şi apăra moştenirea. Răsboindu-se cu Polonii şi cu Ungurii, la care detronatul Petru Aron aflase adăpost pentru ca să fie readus la domnie la timp oportun, el făcù pace cu ei

numai dupe ce-şi câştigâ recunoaştere prin puterea armelor sale, învingătoare peste Nistru, peste Carpaţi şi la Baia.

Odată cu pacea, Stefan restabilì cuminte şi vechile legături ale Moldovei cu Polonia, recunoscând suzeranitatea coroanei polone, în condiţiuni ce-i garantà integritatea tronului şi a ţerei, cum şi mână liberă în afară. Iar prin pacea cu Ungaria, dupe învingerea repurtată asupra regelui Matiaş Corvin la Baia în 14 Decembre 1467, el dobândì în Ardeal cetăţile Ciceul şi Cetatea-de-Baltă cu ţinuturile lor, ca feude ungureşti, prin care regele Ungariei urmà să salveze măcar aparenţa unei suzeranităţi asupra domnului Moldovei. Relaţiunile lui Stefan cu Ungaria au continuat apoi să fie cele mai bune până la sfârşitul domniei sale. Astfel împăcat cu Polonii şi cu Ungurii, el puteà să întreprindă marea luptă contra duşmanului comun, care de mai bine de un secol amenințà Europa creştină şi civilizaţia ei.

Pentru această luptă trebuià câştigat şi domnul Ţerei-Româneşti. Dar acì domneà

vasalul devotat al Turcilor, Radul cel Frumos. Acesta trebuià deci sau să fie întors la causa creştină, sau să fie înlăturat. Răsboaiele întreprinse contra lui, în acest scop, erà începutul ostilităţilor lui Stefan cu Turcii. In luptă cu domnul Moldovei, Radul, susţinut şi ajutat de Turci, pierdù tronul şi viaţa. Invingătorul Stefan puse domn Ţerei-Româneşti pe Basaraba Laiot spre a-l avea drept amic devotat şie şi causei creştine. Prin alianţa ţerilor surori şi cu sprijinul Ungariei şi Poloniei, luptătorul lui Christos sperà şi credeà la isbândă să conducă oastea creştină şi cu biruinţă secolul să încunune.

Sperarea şi credinţa lui erà în Zeul ocrotitor al biruinţelor sale de până atunci asupra protivnicilor şi necredincioşilor, în Zeul care l-a menit neamului seu şi creştinătăţii, Dumnezeul credinţei, al nădejdei şi al dragostei lui de Creştin şi de Român.

* * *

Lupta contra duşmanului Credinţei fu începută cu noroc prin o învingere asupra Tătarilor, la Lipinţi, aproape de Nistru,

unde ordele tătăreşti ce năvăliră în Moldovă fură sdrobite de Stefan. Spre lauda lui Dumnezeu pentru această primă biruinţă asupra necredincioşilor, învingătorul sfinţì atunci, cu mare solemnitate, mănăstirea Putna, în 3 Septembre 1470, pe care şi-o alese locaş de veşnică odihnă.

In anul următor el începù lupta pentru înlăturarea lui Radul, cel plecat Turcilor, dela tronul Ţerei-Româneşti, luptă sfârşită cu isbândă, dupe trei ani. Atunci pentru prima dată, Stefan încrucişà sabia cu paloşul Turcului.

Până peste hotarele Europei pătrunse faima acestor învingeri. Şahul Persiei, Uzun Hasan, şi el în luptă cu Turcii, oferì alianţa sa «marelui şi milostivului domn, stăpân mare în ţeara sa, Stefan Voevod», cum îl numeşte în scrisoarea adresată lui, cerându-i în acelaşi timp să îndemne pe toţi principii creştini ca să unească armele lor cu cele ale Perşilor spre a sdrobì pe duşmanul comun[6]).

Când această scrisoare sosì în Moldova, o oaste turcească în putere de 120.000

veneà ca să resbune înfrângerea suferită în Ţeara-Românească. Basaraba Laiot, pus în domnie de Stefan, dar nevoit să se dea apoi de partea Turcilor, înmulţì cu oastea sa rândurile turceşti. Stefan nu aveà sub arme decât 40.000 de Moldoveni, pe lângă 5000 de Secui şi 2000 de Poloni care-i venise în ajutor, cu totul vr'o 47.000 contra unei întreite puteri duşmane. Lângă Vasluiu el dădù vestita bătălie dela Podul-Inalt la Racova, în 10 Ianuarie 1475, sdrobind cu desăvârşire pe duşman. Erà cea mai strălucită învingere ce armele creştine au repurtat până atunci asupra Osmanilor.

Cronicarul contemporan al Poloniei, Ioan Dlugosz, încheie povestirea acestui preamemorabil evenement istoric cu celebrele cuvinte:

«O, bărbat minunat, întru nimic mai prejos eroicilor principi pe care-i admirăm atât de mult: care în zilele noastre o învingere atât de strălucită, întře principii lumei cel dintâiu, a repurtat asupra Turcului! Dupe judecata mea, el este cel mai vrednic de a-i se încredinţa principatul şi comandamentul

a toată lumea, mai ales contra Turcului, prin comună înțelegere și hotărire a creștinilor» [7].

Iar papa Sixt IV scrieà eroului dela Racova: «Faptele tale contra necredincioșilor Turci, dușmanii noștri comuni, ce le-ai îndeplinit până acum cu atâta înțelepciune și vitejie, au adăugat atâta strălucire numelui teu încât toate gurile te numesc și toți într'un gând preamult te laudă» [8].

Și chiar cronicarul turcesc, uimit de învingătorul oștilor lui Mohamed, zice: «Mare bărbat și Turcilor asemenea, de ai noștri neînvins» [9].

Stefan însuși, adresând dela Suceava în 25 Ianuarie o misivă către principii creștini, prin care le anunțà învingerea și-i invità să participe la continuarea luptei contra dușmanului comun, le scrieà:

«Prealuminaților și măriților din toată creștinătatea, în ori-ce loc va ajunge această scrisoare a noastră, Noi Stefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn țerei Moldovei, omenoasă închinăciune și dorință de toate bunurile pentru binele Mărielor Voa-

stre trimitem. Necredinciosul împărat turcesc de multă vreme a fost şi este derâmătorul creştinătăţii, şi în toate zilele se gândeşte cum s'o subjuge. Deci facem cunoscut Mărielor Voastre că, pe la sfânta Bobotează de curând trecută, Turcul trimise asupra noastră o mare oaste a sa de 120.000, . . . încă şi pe domnul Munteniei cu toată puterea lui . . . Iar noi ne armarăm şi merserăm împotriva lor, cu ajutorul lui Dumnezeu celui atotputernic, noi în faţa duşmanilor creştinătăţii. Invinsu-i-am şi i-am pus sub picioarele noastre, şi pe toţi i-am repus cu tăişul sabiei, pentru care lucru Dumnezeu fie lăudat. Dupe aceasta, necredinciosul Turc vrea să-şi resbune cu capul şi cu gândul seu asupra noastră, voind să cuprindă această poartă a creştinătăţii ce întâmpină în ţeara noastră, de care lucru Dumnezeu să ne păzească. Şi dacă această poartă ar fi pierdută de mine, toată creştinătatea ar fi ameninţată. Deci cerem prietenielor voastre să vă redicaţi fără preget asupra duşmanului creştinătăţii cât mai este timp. Noi din această parte făgăduim pe credinţa noastră

creştinească să stăm cu capul nostru şi să luptăm până la moarte pentru creştinătate. Aşà făcând şi voi din cealaltă parte, pe uscat şi pe apă, de astă dată cu ajutorul lui Dumnezeu celui atotputernic să-i tăiem dreapta. Deci nu întârziaţi!»[10])

Ce măreaţă se arată personalitatea eroului prin aceste proprii cuvinte ale sale! Ce mândră conştiinţă de sine şi de însemnătatea ţerei sale în marea luptă ce el întreprinse, şi ce judecată dreaptă despre gravitatea momentului pentru creştinătatea întreagă! In numele legei lui Christos el chiemà pe toţi principii creştini la lupta sfântă, cu credinţă tare în biruinţa ce trebuià să încoroneze armele legiunilor unite ale creştinilor. Dar cuvântul lui cel plin de credinţă nu găseà resunet în inimele sceptice ale contemporanilor sei, şi el remase să ţină piept el singur furtunei îngrozitoare ce nu întârzià să se descarce asupra lui şi asupra Moldovei sale.

*
* *

In anul următor, sultanul Mohamed în persoană, cu înfricoşată oaste, împreună cu Basaraba Laiot, oaste în putere totală de 200.000, ajutorată încă şi de 30.000 de Tătari, venì să-şi ia resbunare. Lui i se puse în cale Stefan singur, numai el cu Moldovenii sei 40.000[11]).

In vreme ce Turcii urmà să treacă Dunărea, Tătarii făcură o diversiune, jefuind ţeara dela Nistrul de jos până lângă Suceava. Dupe ce bătù şi gonì ordele tătăreşti, Stefan, lăsând ostaşii ţerani pe câteva zile să-şi caute vetrele pustiite, se retrase cu restul oştirei spre munţi. Acì, la Valea-Albă, loc numit de atunci Răsboienii, Thermopylele Române, în 26 Iulie 1476, cei 10.000 de curteni călări cu care eroul remase să susţină eroica luptă se închinară morţii. Floarea Moldovei remase atunci pe câmpul de răsboiu. «Mulţi din boierii cei mari au picat», — zice cronicarul — «şi vitejii cei buni au perit cu totul atunce. Şi fu scârbă mare în toată ţeara, şi tuturor domnilor şi crailor de prin pregiur» [12]). Stefan scăpâ ca prin minune, cu puţini ai sei. Erà înfrân-

gerea lui cea dintâiu. El fu înfrânt, dar nu învins. Erà o înfrângere din acele ce remân înscrise în cărțile istoriei ca fapte de neperitoare glorie.

«Eu și curtea mea» — ziceà el prin solul seu la republica Veneției — «am făcut tot ce am putut, și s'a întâmplat ce v'am spus. Care lucru eu judec că a fost voia lui Dumnezeu, ca să mă pedepsească pentru păcatele mele. Lăudat fie numele lui!» [13])

Lăudat fie numele lui: căci învingerea repurtată de Mohamed erà ca ș'o înfrângere. Turcii părăsiră Moldova cu mari pierderi, fără să fi luat nici o singură cetate, și fără nici un câștig în afară de prada ce făcuse. Decimați prin boală și foame, ei mai fură loviți de Stefan, la întoarcere, așà încât, cum spune un cronicar austriac, «mulți au fost uciși în fugă, mulți s'au înnecat în Dunăre» [14]). Erà — cum și regele Ungariei, Matiaș Corvin, zice scriind către papa — «o fugă rușinoasă» [15]).

Legenda ce ne-a transmis cronicarul Neculcea, în «*Oseamă de cuvinte de bătrâni*», atribue această miraculoasă isbândă a lui Stefan îmbărbătărei lui prin un cucernic se-

hastru, care-i făgăduì biruința pentru o mănăstire, și povețel primite dela muma vrednică de fiul ei, muma care nu l-a lăsat să intre învins în cetate, trimițându-l să învingă sau să moară în războiu.

Isbânda fu câștigată și asupra lui Basaraba Laiot, pe care Stefan, în unire cu oastea ungurească ce-i venì în ajutor prea târziu pentru a se folosì de ea contra Turcilor, îl scoase din nevrednica domnie.

Dupe patru ani, luptele cu Turcii începură din nou. Stefan căutà să înlăture dela tronul Țerei-Românești pe un alt Basarab rătăcit, Basaraba Țepeluș, și acesta pus în domnie de dânsul, dar devenit apoi, ca și Laiot, partizan al Turcilor și susținut de ei. Invingător asupra lui Țepeluș, care fu resturnat, cu tot ajutorul primit dela Turci, el avù apoi să îndure nenorocosul răsboiu din 1484 pentru Chilia și Cetatea-Albă. Dupe eroică apărare contra unei puteri dușmane de 300.000 de oameni și 100 de corăbii [16]) care veniră asupra lor cu sultanul Baiazid II în frunte, cele doue cetăți căzură în mâinile Turcilor. Erà al doile din cele doue

răsboaie pierdute de Stefan, care și de astă dată remase fără nici un ajutor dela vecinii creștini. Până în doi ani dupe aceasta, el bătù pe neîmpăcatul dușman de doue ori, la Catlabuga și la Șcheia, ultimele lui lupte cu Turcii, dar fără să poată recucerì cetățile pierdute.

Incercarea din urmă a lui Stefan de a face o coaliție contra dușmanului crucei, pentru care el căutà să câștige și pe marele-duce al Moscovei, Ivan Vasilievici, cuscrul seu, nu isbutì. Legăturile de pace ale Ungariei și Poloniei cu Poarta, cu care ambele state încheiară armistiții, îl siliră să renunțe a duce mai departe lupta sfântă, lupta pe care o începuse cu atâta credință și entusiasm, lupta pe care o susținuse cu atâtea sacrificii și decepțiuni. Cine poate să știe ce biruințe pentru creștinătate el ar mai fi putut să îndeplinească, dacă principii creștini îl secundà cuvenit.

El singur luptând eroica luptă, mântuință au adus neamului seu. Mântuință i-au adus, ajutându-l să treacă prin acea mare criză a cărei victimă au devenit toți ceilalți creștini din Sud-estul Europei, și ferindu-l să îm-

partă aceeaşi soartă nefericită, aşà încât Statul român putù să păstreze şi mai departe, de şi sub suzeranitate turcească, o viaţă politică a sa proprie, o viaţă naţională. El astfel, într'un timp de «cumpănă mare pământului nostru şi nouă», pasul soartei l-a hotărit.

* * *

In greaua luptă ce a purtat pentru cruce şi neam, Stefan străluceşte nu mai puţin şi prin faptele păcei.

Cele 44 de mănăstiri şi biserici zidite de el şi bogat înzestrate, din care 7 sunt în Bucovina, erà tot atâtea locaşuri de cultură a neamului românesc, de învăţătură creştinească şi de întărire sufletească. Literatura cultivată în ele, cea bisericească şi cea profană, în care se distinge mai ales istoriografia prin analele dela Putna, scrise în această mănăstire, a fost întemeietoare pentru cultura literară din urmă. Architectura, pictura şi odoarele lor sunt cele mai preţioase monumente ale artei naţionale. Iar averile hărăzite lor, ca şi multor mănăstiri

ale ctitorilor de mai înainte, — averi din care s'a format, în cea mai mare parte, şi marele fond bisericesc al Bucovinei, creat de fericit-pomenitul împărat Iosif II, — au asigurat Bisericei şi Ţerei mijloace bogate de bună-stare şi prosperitate.

Aşà viaţă de domn nu erà menită să se sfârşească fără ca ea să fie încoronată, dupe gloria luptei pentru cruce şi dupe gloria faptelor păcei, şi de gloria neatârnărei.

In Codrul-Cozminului, la 26 Octobre 1497, Stefan, înfrângând trufia suzeranului polon, îşi cucerì neatârnarea desăvârşită. Neînţelegerile ce au precedat această ruptură se arătară curând dupe pacea încheiată de Polonia cu Poarta în 1489, pace prin care aşteptatul ajutor dela puterea suzerană pentru recucerirea cetăţilor Chilia şi Cetatea-Albă se dovedì ca făgăduinţă amăgitoare.

Când apoi, dupe moartea lui Matiaş Corvin în 1490, coroana Ungariei erà disputată de Vladislav, fiul regelui polon, şi de Maximilian de Austria, fiul împăratului german, Stefan se declarâ pentru nobilul Habsburg. Maximilian ştieà să preţuească ami-

cia lui. El îi dădù plenipotenţe extraordinare în Ardeal şi provocâ staturile transilvane să dea ascultare domnului Moldovei, împuternicit să primească, în numele lui Maximilian, jurământul de credinţă al Ardelenilor şi să-i apere [17]). Această apropiare a lui Stefan de imperiul german şi de casa Habsburgilor este o frumoasă probă de pătrunderea sa politică, care nu erà mai prejos de geniul seu militar. Şi este o minunată ursită a istoriei, în tainele ei nepătrunse, cum Auguştilor urmaşi ai amicului seu cu vederi largi le-a fost destinat să ocrotească mormântul seu şi fundaţiunile sale pioase în această ţeară.

Relaţiunile lui Stefan cu Polonia, devenite în acel timp ostile, au urmat să fie, şi dupe recunoaşterea lui Vladislav ca rege al Ungariei în urma păcei lui cu Maximilian, tot mai încordate, până când vechile legături de vasalitate fură rupte cu desăvârşire în Codrul-Cozminului. Pacea mijlocită apoi de regele Ungariei fu încheiată în 1499, prin un tractat de alianţă defensivă şi ofensivă între domnul Moldovei şi regii Poloniei şi

Ungariei ca aliați egali, alianță îndreptată mai ales contra Turcilor [18]).

Secolul se încheià cu un resultat din cele mai mari ale istoriei române: Stefan, domnul Moldovei, dupe 43 de ani de lupte vitejești și de înțeleaptă domnie, intrà într'un nou secol ca suveran singur stăpânitor, în neatârnare recunoscută de suzeranii de altă dată ai Moldovei, încununat de glorie, admirat în câteși patru părți ale lumei. Erà un moment de înălțare cum neamul românesc n'o avuse până atunci și cum n'a mai avut-o de atunci decât în zilele noastre.

Când pe urmă, înainte de a se împlinì patru secoli, gloriosul Urmaș al gloriosului Domn conduceà peste Dunăre vitejii României ca să recucerească neatârnarea țerei lor reînălțate din seculară umilire, umbra eroului dela Racova și Răsboieni, dela Baia și dela Codrul-Cozminului însuflețeà inimele eroilor dela Grivița și Plevna, Rahova și Smârdan.

Și când chipul străbunului reapăreà în bronz în capitala Moldovei, înconjurat de trofee din răsboiul Independenței, România, în-

coronată cu regala coroană de oțel, îl salută prin glasul poetului care a cântat gloria lui:

«O, Stefane! . . . . .
«Azi Ţeara mândră te primeşte,
«Purtând coroană de oţel.
«Tu, ce viteaz ai apărat-o,
«Priveşte-o! . . Demnă-i s'o priveşti:
«Independentă ai lăsat-o,
«Independentă o găseşti».

Impreună cu Țeara recunoscătoare, Istoria se închină lui.

Este resplată în Istorie!

Și cât timp va fi sub soare suflare românească, numele lui preamărit va fi din veac în veac!

Spre a-l preamărì pe el, Români din toată țeara și de pe tot pământul românesc, împreună cu buni creștini din alte neamuri, ne-am adunat astăzi acì la mormântul lui.

Venitam la acest mormânt ca la un isvor de viață și de virtute, isvor de însuflețire

şi de îndemn spre fapte patriotice şi creştineşti. Venitam pentru ca, preamărindu-l pe el, sufletele noastre să le înălţăm şi să le întărim, neamul să ni-l cinstim şi ţeara ce în sinul ei păstrează acest preascump odor.

Acum 400 de ani, mare jale şi plângere erà în toată ţeara Moldovei, jale şi grijă în creştinătate. Căci zice cronicarul:

«Ingropatau pre Stefan Vodă în mănăstirea Putna, cu multă jale şi plăngere tuturor lăcuitorilor ţării, căt plăngeà toţi ca după un părinte alor; că cunoşteà toţi că sau scăpat de mult bine şi apărare. Ce după moartea lui, îi ziceà sfântul Stefan Vodă, nu pentru suflet ce este în măna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile sale ceale vitejeşti, carele nimene din domni, nice mai nainte, nice după aceia, nu lau agiuns» [19]).

Iar medicul veneţian Leonard de Massari, martur al ultimelor momente ale lui Stefan, la 24 de zile dupe moartea lui, scrieà din Buda către dogele:

«Stefan Voevod, fiind aproape de moarte, precum în viaţă, aşà şi la moarte s'au arătat

înfricoşat şi înţelept. Căci înţelegând că este zizanie între boieri pentru alegerea noului domn, îndată poruncì de-l duseră în câmp unde erà adunaţi toţi ai sei, şi puse de prinse pe capii zizaniei de ambe părţile şi-i dete morţii». — El ştieà că zizania este vrăjmaşul cel mai primejdios al neamului. — «Apoi le cuvântâ lor, zicându-le că, dupe cum simte, peste puţin trebue să moară, şi nu mai poate să-i stăpânească şi să-i apere; el nu vrea să le lase alt urmaş decât pe care ei şi-l vor alege domn şi pe care îl vor socotì mai vrednic să-i stăpânească şi să-i apere de duşmani. Atunci toţi aleseră pe fiul mai mare, care erà lângă dânsul şi pe care el îl voià. Şi aşà el iarăşi poruncì de-l duseră afară, şi puse pe fiu în scaunul seu, şi puse de-i jurară toţi credinţă, şi aşà înainte de moarte făcù pe fiu voevod. Apoi se întoarse în pat, şi peste doue zile îşi dete sufletul şi murì. . . Dumnezeu să păzească» — continuă Leonard de Massari — «ca nu cum-va Turcii să ia această ţeară, căci atunci Polonia şi Ungaria ar fi strivite, şi în urmă toată Italia şi creştinătatea» [20]).

In primejdie toată creştinătatea: acesta erà simţemântul lumei creştine în faţa eroului adormit, marele apărător al creştinătăţii.

Inregistrând moartea lui Stefan, cronicarul contemporan al Poloniei, Matia de Miechow, zice: «O, bărbat triumfător şi victorios, care glorios a triumfat de toţi regii vecini; om fericit, care toate darurile norocului le aveà în plin; şi ceea ce natura dă altora numai în parte, unora înţelepciune cu astuţie, unora virtuţi eroice şi dreptate, cea mai aleasă din toate virtuţile, iar altora biruinţă asupra vrăjmaşilor, acestuia ea toate de odată le-a hărăzit şi-i le-a dat, ca să strălucească întru toate!» [21]).

«Fostau bărbat care», — zice un alt cronicar polon, Martin Kromer, — «pentru inima lui cea mare, pentru înţelepciunea şi iscusinţa lui în ale răsboiului şi pentru faptele lui răsboinice... cu noroc săvârşite, în veci vrednic este să se pomenească» [22]).

Cu aşà laude îl pomenesc la moarte şi alţi cronicari străini.

Aşà erà judecat, aşà erà plâns, acum 400 de ani, domnul Moldovei, în toată creştinătatea. Astăzi, nu jale şi plângere ne-au

adunat la mormântul lui, ci recunoştinţă şi admirare pentru el, dor de înălţare şi întărire sufletească pentru noi.

Măreaţă Umbră, revarsă lumina ta asupra noastră şi asupra neamului teu întreg, şi spre faptele iubirei de ţeară, ale iubirei de neam, ale iubirei de lege, virtuţi prin care tu străluceşti în veacuri, îndreaptă şi uneşte cugetele noastre!

Români din toată Ţeara, Români de pretutindeni! Uniţi în jurul acestui mormânt, împărăteşte ocrotit de M. S. prealuminatul Impărat şi Duce Francisc Iosif I *(strigăte: Trăiască!)*, şi unind glasul nostru în strigătul «Trăiască Impăratul!» — să unim cugetele noastre, pentru ca toţi într'un gând să redicăm sus inimele şi, împreună cu preamăritorii eroului cei dincolo de mormânt, să zicem rugăciunea:

«Etern Atotputernic, o Creator sub-
«lime, tu ce dai lumei viaţă şi omului
«cuvânt, în tine crede, speră întreaga
«Românime. Glorie ţie 'n ceruri, glorie
«pe pământ!

«Etern Atotputernic, o Creator sub-
«lime, tu care ții la dreapta pe Ste-
«fan, erou sfânt, fă 'n lume să străluce
«iubita-i Românime. Glorie ție 'n ceruri,
«glorie pe pământ!»

Glorie!

NOTE

---

1) Cronicele moldoveneşti dau data de 12 Aprilie, în *Joia mare*. In 1457 Joia mare erà la 14 Aprilie.

2) Documente privitoare la istoria Românilor VIII, 36.

3) Ibid.

4) Ureche, ed. Kogălniceanu, Letopisiţele ţerei Moldovei I, 145.

5) Cronica dela Putna în traducţie polonă, ed. Bogdan, Vechile cronice moldoveneşti, p. 228.

6) Columna lui Traian 1876, p. 465 sq.

7) Ioannis Dlugosz opera omnia, ed. Przezdziecki XIV, 623.

8) Docum. II 1, 14.

9) Leunclavii Historia Musulmana (ed. 1591), col. 640.

10) Columna lui Traian 1876, p. 420 sqq. (în italieneşte) = Monumenta Hungariae historica. Magyar diplomacziai emlékek Mátyás király korából. II, 301 sq.

11) Scrisoarea lui Balthasar de Piscia către papa, din Vratislavia, 16 Septembre 1476. Columna lui Traian 1876, p. 376 sqq.

12) Ureche, Letopis. I, 131.

13) Docum. VIII, 24.

14) Iacob Unrest, Chronicon Austriacum. Iorga, Acte şi Fragmente III, 98 sq.

15) Docum. VIII, 23.

16) Docum. VIII, 28.

17) Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, a. II (1849) t. II, 410.

18) Docum. II 2, 449.

19) Ureche, Letopis. I, 145.

20) Docum. VIII, 41.

21) Chronica Polonorum (ed. 1521) p. 375.

22) De origine et rebus gestis Polonorum (ed 1558) p. 679.

LA CENTENARUL AL III-le

AL MORȚII LUI

MIHAI VITEAZUL

CUVÂNTARE ROSTITĂ IN ATENEUL ROMÂN

LA 8 NOEMBRE 1901

Doamnelor, Domnilor,

Astăzi, în templul ce se înalță pe colina Mihai-Vodă, cel mai bătrân monument istoric al Capitalei, sacru martur al vremilor de acum 300 de ani; astăzi, în sfântul locaș dumnezeesc, închinat de Mihai Vodă Viteazul, la înălțarea sa pe tronul părintesc, Impăratului ceresc care erà credința și sperarea în menirea lui, — rugăciunea noastră cu rugăciunea unui întreg popor se înălță spre ceruri, într'un singur cuget, într'o singură simțire.

Erà pomenirea religioasă a jertfei îndeplinite, acum 300 de ani, de către eroul care, ca un falnic meteor de flacără, ca și venit din altă lume, a luminat o clipă orizontul întreg al neamului român, luminând spre a se face jertfă pentru ideea prin el întrupată,

idee lăsată moştenire generaţiunilor următoare şi problemă altor timpuri. Pentru această pomenire, rugăciunea noastră de astăzi uneà inimele româneşti de pretutindeni în pietatea pentru măreţia jertfei, cu simţemântul viu al trecutului glorios fără de noroc şi al presentului plin de sperare în viitor.

Uniţi în această pietate, uniţi în acest simţemânt, ne-am adunat şi acum aice, să onorăm memoria aceluia care capul seu l-au adus jertfă pentru ca să învieţuească o idee dătătoare de viaţă neamului seu: ideea Unităţii române.

Şi cum am putea să onorăm mai cuvenit memoria eroului martir decât pătrunzându-ne în inimă şi suflet de marile lui fapte şi de măreaţa jertfă adusă de el? Să deschidem deci cartea scrisă cu spada lui în istoria neamului nostru şi'n istoria veacului seu, şi luând aminte cuvântul îndreptătorului adevăr al Istoriei, să aducem prinosul inimelor noastre pe altarul jertfei lui.

Istoria lui Mihai Viteazul, cuprinzând opt ani de domnie şi de lupte, este prea bogată în fapte pentru ca să poată fi îmbrăţişată, măcar cât de pe scurt, într'o conferinţă. Pentru scopul serbării comemorative de astăzi ne vom mărginì deci a lua în privire mai ales punctul de culminaţie al domniei lui, representat prin unitatea naţională din 1600, şi tragicul sfârşit a cărui aniversare trecentenară o serbăm.

Unitatea naţională, de Mihai Viteazul adusă la îndeplinirea pentru un moment şi cu el căzută, nu putem zice că erà în ideea lui înainte de a se întreprinde lupta prin care el a făcut-o. Acele timpuri nu erà pregătite să conceapă, în mod abstract, ideea unităţii naţionale. Şi fiind-că ele n'au putut s'o conceapă, trăinicia ei erà legată de spada unui singur om. Iar acel om, în adevăr, ca şi poporul seu, au ajuns la concepţia ideei numaï dupe ce sabia lui a concretizat-o. Şi în viaţa sufletească a popoarelor se confirmă adevărul psicologic: «*Nihil in intellectu, quod non antea in sensu*» (Nimic nu este în minte, ce mai intâiu n'a fost în simţuri). Şi de-oare-ce

el a întrupat ideea ce azi ne însufleţeşte, el este şi remâne părintele ei, el eroul ei.

Am ţinut să spun aceasta înainte de a trece la expunerea faptelor, pentru ca faptele să nu fie judecate dintr'un punct de vedere greşit.

Unitatea naţională făcută de Mihai Viteazul a fost, în condiţiunile date atunci, resultatul luptei întreprinse de el pentru desrobirea ţerei sale. Intreprinsă cu inimă mare, lupta victorioasă a dat resultat mare.

Spre a scutura jugul turcesc care de secoli apăsà Ţeara-Românească, Mihai, îndată ce luâ domnia, căutâ să câştige mai întâiu alianţa principilor vecini ale căror ţeri suferea sub acelaşi jug. In acest scop el trimise, în Iulie 1594, solii sei la Sigismund Báthory, principele Transilvaniei, şi la Aron Vodă, domnul Moldovei, principate tributare Turcilor, ca şi Ţeara-Românească.

Ambii principi fură căutaţi pe atunci şi de solii papei şi ai împăratului Rudolf II, cu propunerea ca să se alăture la liga creştină ce urmà să se formeze, sub conducerea împăratului, contra Turcilor. La Mihai, solii

nu venise, dar el erà pus în cunoştinţă despre acest proiect. Solia lui către cei doi principi vecini găseà deci terenul pregătit.

Pe lângă comunitatea de interese, ca ţeri creştine sub acelaşi jug barbar, cele trei principate mai aveà şi comunitatea legăturilor etnice, cum şi comunitatea vechilor legături politice din timpul fostului regat ungar, încă vie în conştiinţa lor. Principatul Transilvaniei, românesc prin majoritatea populaţiei sale, dar unguresc prin elementul dominant şi prin organizaţia sa politică, se consideră ca moştenitor al pretenţiunilor de altă dată ale coroanei ungureşti asupra Ţerei-Româneşti şi Moldovei ca ţeri dependente. Astfel, propunerea de alianţă a lui Mihai fu primită de Sigismund în aşteptarea recunoaşterei suzeranităţii sale, formalitate ce de altmintre domnul român erà gata s'o îndeplinească, cum a şi făcut apoi, în vederea scopului mai înalt al desrobirei de sub jugul turcesc.

Pe la începutul lui Noembre 1594, tripla alianţă proiectată de Mihai fu încheiată, la Bucureşti, cu solii principelui Transilvaniei

şi ai domnului Moldovei[1]). Această alianţă transilvano-moldo-română erà cel dintâiu pas spre unirea celor trei ţeri ce aveà să se îndeplinească apoi sub sceptrul lui Mihai.

Alianţa fiind încheiată, lupta pentru desrobirea naţională începù, în faimoasa noapte din 12 spre 13 Noembre, cu omorirea Turcilor în Bucureşti şi în Iaşi, urmată de luptele la Dunăre până în iarna următoare. Bătălia dela Călugăreni (13 August 1595) şi luptele urmate apoi la Dunăre şi la poalele Balcanului au desăvârşit înlăturarea jugului turcesc în Ţeara-Românească, în Moldova şi în Transilvania, prin sabia lui Mihai, viteazul căpitan al oştilor învingătoare.

* * *

Ajutoarele ce Sigismund, conform alianţei încheiate, trebuià să le dea în luptele pentru desrobire, ambiţiosul principe Transilvan le luâ ca motiv pentru a cere aliaţilor sei recunoaşterea formală a suzeranităţii sale asupra Ţerei-Româneşti şi Moldovei.

Aceste pretenţiuni îi fură chiar recunoscute de împăratul Rudolf, în tractatul înche-

iat cu el la 28 Ianuarie 1595, în care erà cuprinse și ambele principate române ca țeri sub protectoratul principelui Transilvan, pe când acesta, la rândul seu, recunoscù suzeranitatea împăratului, ca rege al Ungariei, asupra Transilvaniei [2]). Dupe acest tractat, Sigismund luâ pomposul titlu de «principe al Transilvaniei, Moldovei și Țerei-Românești și al sacrului imperiu Roman», chiar înainte de a obține recunoașterea formală a suzeranității sale din partea domnilor români.

Pretențiunile neîntemeiate ale lui Sigismund aflară oposiție în Moldova. Aron Vodă încheiase, încă înainte de tripla alianță dela București, un tractat de vasalitate cu împăratul Rudolf, încheiat de solul împărătesc, la Iași în 16 August 1594 [3]). Bazându-se pe suzeranitatea împăratului, Aron refuzâ să recunoască suzeranitatea lui Sigismund. Sub pretext de trădare a causei creștine din partea lui, el fu redicat de trupele lui Sigismund, pe la Sf. Gheorghe 1595, și dus în Ardeal, iar în locul luï fu pus Stefan Răsvan, fiu natural al lui Petru Șchiopul, ca vasal al principelui Transilvan.

In acelaşi timp, solii lui Mihai, trimişi la Sigismund «pentru tocmeală», primiră ruşinosul tractat de vasalitate ce li se impuneà, la Alba-Iulia în 20 Maiu 1595, tractat pe care Mihai, amenințat de Turci în ajunul Călugărenilor, nu mai puteà să-l respingă[4]). Un asemene tractat încheiară apoi și solii lui Stefan Răsvan pentru Moldova, la 3 Iunie acelaşi an[5]).

Astfel tripla alianță, încheiată la Bucureşti pe la începutul lui Noembre 1594, pentru scuturarea jugului turcesc, au adus Țeara-Românească şi Moldova în dependență de principatul Transilvaniei, care, la rândul seu, devenì şi el dependent de coroana Ungariei sub casa de Habsburg. Unirea politică a celor trei principate aliate, făcută prin tractatele de vasalitate încheiate cu Sigismund, erà un pas mai mult spre unirea lor sub Mihaiu.

Incălcarea din partea lui Sigismund, la înlocuirea lui Aron Vodă prin Stefan Răsvan ca vasal al seu, provocâ imediat amestecul Polonilor în Moldova, țeară mai înainte dependentă de Polonia. Sub pretext de apă-

rare contra Turcilor, în realitate însă spre a restabilì vechea autoritate a coroanei poloane în ţeara odinioară vasală ei, Polonii intrară în Moldova, chiar pe timpul bătăliei dela Călugăreni, şi puseră domn pe amicul lor Ieremie Moghila, care se recunoscù vasal al Poloniei. Când Stefan Răsvan, silit a se retrage în Ardeal, se întoarse, în Decembre, cu trupe transilvane, spre a relua domnia, el fu bătut de Ieremie şi sfârşì în ţeapă[6]. Dupe el se sfârşì, în inchisoarea lui Sigismund, şi Aron Vodă (1597), şi el un fiu natural de domn, al lui Alexandru Lăpuşneanu. Ei au fost ultimii descendenţi ai Muşaţilor pe tronul Moldovei.

Noul voevod, Ieremie Moghila, obţinù, prin intervenţia Poloniei, şi recunoaşterea din partea sultanului. Astfel restabilindu-se egăturile anterioare cu Turcii, domnul Moldovean, susţinut şi de Poloni şi de Turci, nu numai că nu făceà parte din liga creştină, dar erà chiar duşmanul hotărit al lui Mihai şi al coaliţiei anti-turceşti.

Pe când în Moldova neîntemeiatele pretenţiuni de suzeranitate ale lui Sigismund

şi încălcările lui fără rost au avut drept urmare aceste schimbări în dauna triplei alianțe şi a ligei creştine, în Țeara-Românească, tractatul de vasalitate, primit de Mihai sub presiunea împrejurărilor, a remas o goală formalitate, întru cât priveşte raporturile dintre vasal şi suzeran.

Aşà trebue să înțelegem spusele cronicarului nostru, care dupe Călugăreni zice: «Atuncea Bator Sigmon, deacă văzù pre Mihai Vodă cu atâta vitejie şi cu atâta înțelépciune, slobozitau țeara Românească cu tot venitul ei, ca să fie iar pre seama lui Mihai Vodă» [7]).

Astfel raporturile lor au continuat să fie cele ale aliaților înainte de tractat, Mihai menținându-şi superioritatea militară şi cedând cuminte lui Sigismund aparența unei supremații politice.

*
* *

O schimbare însemnată se produse însă prin abdicarea lui Sigismund dela tronul Transilvaniei, urmată la începutul lui Aprilie 1598. Impăratul Rudolf, căruia Sigismund îi

cedase ţeara, luâ locul suzeranului nominal de până atunci.

Noul suveran al Transilvaniei, cu autoritatea de împărat al «sacrului imperiu Roman» şi de rege al Ungariei, capul ligei creştine contra Turcilor, aveà autoritatea supremaţiei în tot cuprinsul ţerilor dependente de imperiul şi de stăpânirea sa. In acestea erà cuprinse nominal şi ţerile române. Chiar vasalul polono-turc Ieremie Moghila recunoşteà până la un punct această autoritate. In aşà imprejurări, bine înţeles, Mihai urmà să se considere ca fiind sub supremaţia împăratului. Luptele cu Turcii începând din nou, el aveà şi nevoie de sprijinul lui. In acest scop, el cereà, odată cu ajutoarele trebuincioase, o hotărire netedă în privinţa legăturilor dintre dânsul şi împăratul.

Luptele lui victorioase cu Turcii îl făcuse reazemul principal al ligei creştine în Resărit, fapt de care imperialii ştieà să ţină seamă. Cererea lui Mihai erà deci bine-venită şi trebuià satisfăcută fără preget.

Comisarii imperiali, însărcinaţi cu guvernarea Ardealului şi a părţilor ungureşti,

veniră ei înşişi la curtea domnului român spre a face legătura. In 9 Iunie 1598 ei încheiară tractatul dela Târgovişte[8]), hotăritor pentru politica ulterioară a lui Mihai.

Prin acest tractat, domnul cu mitropolitul şi cu boierii ţerei recunoşteà unirea Ţerei-Româneşti cu coroana Ungariei, precum fusese mai înainte sub foştii regi, şi pe împăratul ca rege legitim şi ca suzeran.

Mihai şi descendenţii sei în linie bărbătească să stăpânească ţeara ca vasali ai împăratului, cu drept ereditar.

Impăratul se îndatorà să-i plătească soldă pentru 5000 de soldaţi şi să-i dea ajutor, la cererea lui Mihai, alţi 5000 de soldaţi sau solda pentru ei.

In schimbul acestui ajutor, Mihai erà dator să combată pe Turci şi pe alţi duşmani ai împăratului, în Ţeara-Românească, în Ardeal şi în celelalte părţi ale Ungariei.

La 9 Iunie, data tractatului, Mihai jurâ, în biserica mânăstirei Dealul, credinţă împăratului şi legătura încheiată[9]).

Această legătură făceà pe un luptător ca Mihai nu atât vasal al împăratului, cât stă-

pân pe situația militară dela Dunărea de jos. Domn ereditar al Țerei-Românești, el aveà și îndatorirea să intervină în Ardeal și Ungaria, cum și în Moldova ca țeara dependentă de coroana Ungariei, contra dușmanilor creștinătății și ai impăratului, îndatorire care pentru el constituià un drept. Oamenilor aleși, datoria este un drept, și dreptul datorie.

Astfel, în imprejurările ce le-au adus evenementele următoare, tractatul dela Târgoviște erà punctul de plecare și toată baza de acțiune a lui Mihai în Ardeal și în Moldova. Cu acest tractat se încheie faza pregătitoare a unirei, care, începând cu tripla alianță din 1594 și înaintând apoi prin legăturile de vasalitate ale Țerei-Românești și Moldovei cu Transilvania din 1595, a dus, în cele din urmă, prin mijlocirea tractatului dela Târgoviște, la unirea celor trei țeri sub Mihai.

*
* *

Incă mai înainte de ce evenementele îl chiemară în Ardeal, Mihai se gândeà la cucerirea Moldovei. Puțin înainte de abdicarea

lui Sigismund, el îi cerù acestuia consimțemântul să gonească pe Ieremie din Moldova și să ocupe țeara pentru sine: Moldovenii, ziceà el, așteaptă numai sosirea lui spre a-i da domnia[10]). Iar dupe abdicarea lui Sigismund, repetând propunerea, el scrieà comisarilor imperiali că așteaptă numai aprobarea împăratului spre a pune în lucrare proiectul; și cu toate că planul e socotit ca inoportun, părerea lui este că «neghina trebue scoasă din grâul curat» [11]).

Ieremie însă știù să se pună bine și cu împăratul, asigurându-l de credința și alipirea sa [12]). Așteptarea lui Mihai fu deci zădărnicită pentru moment, și până a putea pune în lucrare planul seu pentru Moldova, evenementele îl chiemară mai întâiu în Ardeal.

Nestatornicul Sigismund Báthory, căindu-se de abdicare, se întoarse dupe patru luni spre a lua iarăși domnia Transilvaniei. El fu primit cu entusiasm de către conaționalii sei. Dar dupe șeapte luni el abdicâ din nou, de astă dată însă în favoarea vărului seu Andrei, la sfârșitul lui Martie 1599.

Impăratul erà prea nehotărît pentru ca să întreprindă o acţiune energică spre restabilirea autorităţii sale în Ardeal. Astfel reinstalarea Batoreştilor în principat se făcù fără ca ei să fie combătuţi de imperiali în mod efectiv.

Aceste schimbări, negreşit, trebuià să aducă cu sine o desorientare în politica lui Mihai. Şi Sigismund şi Andrei îi cereà reînnoirea legăturilor anterioare cu principatul Transilvaniei. Mihai trebuì să satisfacă aceste cereri, reînnoind — cu Sigismund îndată, cu Andrei abià dupe oarecare esitare — legăturile de alianţă şi de vasalitate «ce avuse mai înainte cu Sigismund», cum zice actul dat lui Andrei [13]). Dar aceasta nu alterà legătura făcută cu împăratul, al cărui vasa Mihai continuà să fie, cu drepturile şi îndatoririle stipulate în tractatul dela Târgovişte.

Pe când îndoita vasalitate, la care astfel îl aduseră ciudatele împrejurări ale timpului, puteà sà pară o scădere, puterea lui Mihai, căutat ca aliat şi de împăratul şi de Báthory, erà din contra în creştere. Steaua lui se înălţà.

In vreme ce relațiunile lui Mihai cu împăratul erà cele mai bune, atitudinea lui Andrei Báthory îi inspirà serioase îngrijiri. Pe când pe de o parte Andrei ceruse, cu multă insistență, reînnoirea legăturilor cu Mihai, pe de altă parte el întreținea relațiunile cele mai prietenești cu dușmanul lui de moarte, Ieremie Moghila, și cu Polonii, protectorii acestuia. In același timp, el se puse în înțelegere cu Turcii, fiind gata să reînnoească legăturile anterioare cu ei. El primì asigurări de protecțiunea sultanului, în schimbul unui tribut de 10.000 de galbeni.

Această politică a lui Andrei Báthory și situația creată de el erà pentru Mihai intolerabile. Iar tractatul dela Târgoviște îi impuneà îndatorirea, sau, cum înțelegeà el, îi dedeà dreptul de a combate în Ardeal pe dușmanii creștinătății și ai împăratului.

Pe temeiul acestei legături de ordine superioară, el trebuià să se considere ca deslegat de legătura cu Báthory, cu atât mai mult cu cât acesta a nesocotit-o: a nesocotit-o, făcându-se prietenul dușmanilor lui; a nesocotit-o, desfăcându-se de liga creștină,

cu care în supremă legătură erà făcute toate legăturile lui Mihai.

Adversar al ligei creştine şi amic al duşmanilor ei, Andrei Báthory, a cărui presenţă pe tronul Trasilvaniei erà un permanent pericol şi pentru causa creştină şi pentru Mihai personal, trebuià înlăturat.

Faţă cu politica nehotărită a imperialilor, Mihai simţeà că nu erà altul decât el care să-l înlăture, şi mai ales că nu trebuià s'o facă altul. El se oferì deci să cucerească Ardealul pentru împăratul [14]).

Incă înainte de a primì respunsul împăratului, care întârzià prea mult, Mihai trecù munţii, cu oaste de vr'o 40.000, spre a da vestita bătălie dela Şelimberg lângă Sibiiu, în 28 Octobre 1599. Invingător, el intrà în triumf în Alba-Iulia, în ziua de 1 Noembre. Capitala ţerei primeà pe cuceritor ca pe noul seu stăpân. La porţile cetăţii, representanţii capitalei, în frunte cu episcopul, îl salutà de bună venire, felicitându-l pentru cucerirea ţerei şi urându-i domnie fericită şi viaţă îndelungată. Oastea jurâ credinţă împăratului, lui Mihai şi fiului seu [15]).

La 4 Noembre Mihai vesteà împăratului biruința repurtată și-i închinà țeara cucerită [16]). La 20 ale Iunei, dupe ce toate orașele Ardealului făcuse succesiv omagiul lor de supunere, Mihai deschideà dieta solemnă, convocată în numele împăratului, și primeà jurământul representanților țerei, iar el jurà să păzească constituția țerei, privilegiele și libertățile ei [17]).

Mihai primeà jurământul Ardealului în numele împăratului, luând pentru sine numai titlul de guvernator și locotenent imperial; dar simțemântul tuturor erà că Ardealul erà al lui Mihai. El însuși, având conștiința lucrului îndeplinit și măsurând însemnătatea lui, erà hotărit să nu mai dea Ardealul din mână decât odată cu capul.

Această hotărire se manifestâ îndată dupe cucerire, când generalul imperial George Basta, conform instrucțiunilor ce aveà, venì cu oaste în Ardeal. In urma propunerei lui Mihai de a cuceri Ardealul pentru împăratul, Basta, comandantul trupelor imperiale în Ungaria superioară, primise ordin să fie gata spre a ocupa țeara în momentul opor-

tun. Dupe ce Mihai îndeplinise cucerirea pe respunderea sa proprie, fără să aştepte hotărirea împăratului, Basta venì şi el cu trupele imperiale. Insă Mihai îl provocâ foarte energic, în 11 Noembre, să se întoarcă, nemai având trebuinţă de ajutorul lui, sosit prea târziu.[18])

Generalul imperial, care sperà să primească el însărcinarea de guvernator, nu erà dispus să asculte de această provocare. Dar trebuind să evite un conflict cu Mihai, care cucerise ţeara în numele împăratului, el ieşì din Ardeal. El ieşì cu ură în suflet, ură care urmâ să fie apoi atât de funestă pentru Mihai şi pentru marea lui operă.

* * *

Nu ne putem oprì acì asupra lungilor negociaţiuni ce au urmat apoi între Mihai, ca cuceritor, şi curtea imperială, nici asupra modului de procedare al acesteia, cu politica ei nehotărită. Cu toată mulţumirea ce împăratul arătà lui Mihai, care trebuià să considere aceasta ca recunoaştere a situaţiei create de el, curtea imperială esità să ia o hotărire definitivă în această privinţă.

Iarna trecuse, şi sosise primăvara, iar Mihai tot nu aveà în mână respunsul aşteptat. Şi el nu cereà la început decât recunoaşterea lui ca guvernator al ţerei cucerite de el şi necesarele ajutoare de bani şi de trupe spre a puteà susţine lupta începută în numele împăratului şi pentru causa creştină. Impăratul însă nu admiteà mai mult decât stipulaţiunile tractatului dela Târgovişte, şi cereà lui Mihai să se întoarcă cât mai curând în ţeara sa spre a apăra graniţa contra Turcilor.

Mihai nu se gândeà deloc să se conformeze acestui mod de a vedeà, şi continuà să guverneze ca domn, dacă nu plăceà guvernatorul. Mânios, el ziceà că nu va da din mână Ardealul, pe care el singur l-a cucerit fără nici un ajutor dela împăratul, şi care, dupe drept, lui i se cuvine.

El formulâ apoi cererile sale cu mult mai redicate: el cereà domnia ereditară a Ardealului, unit cu Ţeara-Românească, cum şi comitatele ungureşti dincoace de Tisa care odinioară au aparţinut principatului Transilvaniei; deasemenea ceea ce va mai cucerì

de acum înainte dela Turci să fie a lui și a casei sale. Dacă împăratul va primì propunerile lui și-i va acorda ajutoarele cerute, el va săvârșì contra Turcilor, într'un an, lucruri care nu s'au făcut în o sută de ani; iar dacă propunerile lui vor fi respinse, el să fie deslegat de jurământ.

«Impăratul» — ziceà el în instrucțiunile date solilor sei — «bine să ia amente că, Ardealul și țara Rumănească în ce loc săntu, tot norocul creștinătății iaste aruncat pre aceaste 2 țări, carele săntu baștele (= bastioanele) și apărătură a toată creștinătatea; că, Dumnezeu să ferească, de ar apuca Turcul aceaste 2 țări, ar fi peire a toată creștinătatea!»

Aceste cereri atât de hotărite ale viteazului conștient de valoarea sa păreà imperialilor peste măsură de exagerate; dar nimene nu aveà curagiul să le opună un refuz tot atât de hotărit. Respunsurile ce-i aduceà solii imperiali, ca și solii lui trimiși la împăratul, abià atingeà chestiunile esențiale ale dorințelor lui și le lăsà nehotărite [19]).

Tăria de voință și arzătoarea patimă cu care Mihai ținea acum la domnia Ardea-

lului şi a părţilor dincoace de Tisa, pe când mai înainte el se mulţumeà cu demnitatea de guvernator, arată în mod neîndoios că el începù să cuprindă cu mintea şi cu inima toată măreţia operei ce o îndeplinise ca domn român. El ardeà acum de dorinţa să cuprindă şi Moldova, necesară spre a îndeplinì unirea neamului seu. Nici odată el n'a ţinut atât de mult la cucerirea Moldovei ca acum, şi el o întreprinse cu riscul de a pierde tot, încă înainte de a-şi fi asigurat posiţia în Ardeal.

Motivele pentru a atăca pe Ieremie Moghila erà aceleaşi ca şi în 1598, când Mihai arătà pentru prima dată intenţia de a lua domnia Moldovei. Dar atunci această dorinţă se presentà mai puţin hotărită ca de astă dată. Prefacerile urmate apoi în Ardeal îl făcură să amâne acest plan, şi el îl amânâ cu judecată cumpănită. De astă dată însă, o patimă îl arde, îl mână fară astâmpăr, nu-i lasă timp să cumpănească. Erà patima unei idei mărețe: ideea Unităţii naţionale. Ideea născuse în sufletul lui mare.

* * *

La 8 Maiu 1600 Mihai trecea munții prin pasul Oituzului, intrând în Moldova cu oaste de 40.000, parte din Ardeal, parte din Țeara-Românească.

Peste opt zile el erà la cetatea Sucevei, de unde, în 16 Maiu, el dà veste comisarilor imperiali despre cucerirea Moldovei.

Moldovenii îl primiră ca pe un mântuitor, și mai toată oastea moldovenească trecù la el. Ieremie, cu puțini credincioși ai sei și cu Polonii ce-i venise în ajutor, se refugiè în cetatea Hotinului. Mihai îl urmărì; în 20 Maiu el erà la Hotin. Lăsând acolo o parte din oaste pentru cuprinderea cetății, el se întoarse la Suceava, unde în 29 Maiu primì jurământul de credință al părcălabului cetății, ca «domn al Țerei-Românești, Ardealului și Moldovei». Erà jurământul dat celui dintâiu domn al acestor trei țeri unite, domn al tuturor Românilor.

Suceava, cetatea atâtor amintiri scumpe ale trecutului nostru, ea cea dintâiu au adăpostit între zidurile sale pe Domnul tuturor Românilor. Cetate sfântă, închinăciune ție!

Dela Suceava, Mihai merse la Iaşi, unde intrâ la 1 Iunie şi primì jurământul boierilor. Pe la sfârşitul lui Iunie el se întoarse apoi în Ardeal, lăsând în Iaşi un guvern milităresc pentru stăpânirea ţerei cucerite [20]).

Din zilele împăraţilor romani, ţerile unite de Mihai sub sceptrul seu n'au mai fost unite sub o singură domnie. Şi erà o minunată coincidenţă că tocmai atunci se împlineà 15 secoli de când Traian Impăratul a pus mai întâiu piciorul pe pământul Daciei spre a o face ţeară română. Se puteà un mai mândru jubileu?

Traian şi Mihai-Viteazul sunt, în trecutul nostru, cele doue nume mari care înfăţişează în istorie unitatea Românimei.

Dar este o veche zicătoare: «*Omne trinum perfectum*». In treime este deplinătate.

Să sperăm şi să credem că nepătrunsul viitor ne păstrează un al treile nume!

Unitatea națională, îndeplinită de Mihai între 8 și 16 Maiu 1600, zile mari ale istoriei noastre, cum n'am mai avut apoi în trei secoli până la 10 Maiu, este punctul de culminație al domniei și vieței lui. Apoi urmează un prea repede declin.

Reîntors în Ardeal, Mihai găsì situația mult mai dificilă decât la plecare. Pentru imperiali, ca și pentru staturile transilvane nu mai erà îndoială că el ținea Ardealul nu atât în interesul casei imperiale cât pentru sine, și că erà hotărit să-l țină cu ori ce preț.

Totuși nu dela imperiali venì inițiativa spre a-l înlătura, ci dela nobilimea ungurească. Trufașii Unguri nu se puteà împăcà cu gândul ca un Român să le fie stăpân. Ura lor contra domnului român, sub a cărui ocrotire îndelung nedreptățitii «Valahi» începură să-și afirme dreptul lor la viață de cetățeni, se întărità cu atât mai mult în urma unor măsuri riguroase ce Mihai se văzù nevoit să ia față cu unii nobili resvrătiți. Astfel focul urei unguręști, necontenind să ardă sub cenușă dupe sdrobirea stăpâ-

nirii acelora care o revendicà în numele «Uniunei celor trei naţiuni» privilegiate, stà să isbucnească în plină rescoală.

Iar Mihai, viteazul, biruitorul, generosul Mihai, «poet al spadei», nici nu se gândeà cum să înlăture pericolul ce-l ameninţà. Grija lui erà numai împăratul.

Dela împăratul el aşteptà acum ultimul cuvânt. Prin solul împărătesc el îi trimiteà următoarele cereri:

Mihai consimţeà să fie numai guvernator al Ardealului, dar cu drept ereditar în linie bărbătească, şi numai dupe stingerea descendenţei sale bărbăteşti, ţeara să revină împăratului.

Ţeara-Românească şi Moldova să păstreze, sub domnia ereditară a familiei lui Mihai, «şi pre feciori şi pre feate», vechile aşezăminte, sub suzeranitatea împăratului; iar dupe stingerea casei domnitoare, ele să aibă dreptul de a-şi alege domnul.

Ca parte a principatului Transilvaniei, el reclamà din nou comitatele dintre Tisa şi Ardeal, «cum au fost mai dennainte vreame»; iar cetăţile bănăţene ce se vor libera dela

Turci să fie ale lui în mod ereditar. Deasemenea ca posesiune ereditară a familiei sale, şi în linie femeească, el cereà Făgăraşul, împreună cu unele cetăţi în Ardeal şi în părţile dincoace de Tisa.

Celelalte cereri erà pentru ajutoarele ce împăratul aveà să-i dea [21].

Aceste cereri, cu unele mici modificări, au fost aprobate de împăratul, prin un act din 12 Septembre 1600 [22]. Dar când respunsul împăratului ajunse în Ardeal, «soarta lui Mihai» — zice colegul meu d. Iorga [23], presentând în nouă lumină istoria eroului — «soarta lui Mihai şi, împreună cu dânsa, soarta Ardealului şi soarta noastră a Românilor se hotărise. Fără vina lui, fără vina directă a curţii din Viena, puternicul domn căzuse».

Lupta dela Mirislău, dată în $^{8}/_{18}$ Septembre, în care generalul Basta, rivalul de moarte al lui Mihai, venind cu oaste să apere Ardealul pentru împăratul contra resculaţilor Unguri, s'a unit cu aceştia contra lui Mihai, această nenorocită luptă a derâmat dintr'o lovitură toată clădirea măreaţă a eroului român.

Ardealul fu pierdut, şi în acelaşi timp Polonii intrà în Moldova ca să readucă pe Ieremie Moghila, şi treceà Milcovul ca să pună pe fratele seu Simion domn la Bucureşti. Nenorocos în aceste lupte, Mihai pierdù tot, remânând numai cu capul, cum ziceà el. Ungurii şi Polonii, trufaşi şi neiertători, îl sdrobise.

El căutà acum scăpare la împăratul. Primit de acesta la Praga, dupe lungă esitare, Mihai fu însărcinat, împreună cu Basta, să recucerească Ardealul. Impăcat cu Basta, amândoi, dar fiecare cu oastea sa deosebită, dădură Ungurilor sub Sigismund Báthory, care iarăşi luase domnia Transilvaniei, lupta dela Goroslău, în 3 August (st. n.) 1601.

Ungurii fiind învinşi, Ardealul fu recucerit. Dar acum vechea rivalitate între Mihai şi Basta pentru demnitatea de guvernator isbucnì din nou. Cu ea revenì şi ura neiertătorului Basta, ură nutrită demult în suflet pentru ofensele şi asprele cuvinte, primite în trecut dela lesne aprinsul, dar şi lesne iertătorul Mihai.

Acestei uri neîmpăcate, cum şi uneltirilor

duşmane pe lângă Basta, căzù victimă Mihai, ucis în cortul seu din tabăra de lângă Turda, de asasinii trimişi de Basta, în revărsatul zilei de $^{9}/_{19}$ August 1601 [24]).

*
* *

Nu ne vom oprì asupra prea dureroaselor amănunte ale acestui omor, crimă comisă asupra unui întreg popor. Nu ne vom oprì, căci nu am găsì cuvinte pentru durerea ce sfăşie ori ce inimă românească. Nici nu voim să zicem cu cronicarul nostru:

«Pentru aceasta dar cadese să blestemăm toţi creştinii pe neamul unguresc, mai vârtos, căci sânt oameni răi şi hicleani încă din fealiul lor; aşijderea şi pre Basta Giurgiu, căci au ascultat pre domnii ungureşti de au ucis pre Mihai Vodă fără nici o vină. Unii ca aceia de trei ori să fie anatema!» [25]).

Nu! . . .

Căci nu cu blestem voim noi să încheiem serbarea în memoria eroului care pentru înfrăţire a luptat, pentru înfrăţire a murit. Măreaţa lui umbră, care planează deasupra noastră, ne chiamă la înfrăţire.

El a căzut jertfă pentru ideea întrupată prin dânsul; el a căzut jertfă, pentru ca să se adeverească cuvântul: nici o idee mare nu va învinge fără de jertfă!

Şi dacă Istoria, care resbună toate şi multe iartă, îi va ierta pe ei, iertaţi să fie şi de noi. Şi-i vom ierta atunci cu atât mai cu îngăduinţă, căci capul lui ni l-au lăsat nouă. Această moaşte să ne unească cugetele, pentru ca toţi într'un gând spre el să înălţăm inimele.

Români, gândiţi-vă la capul lui Mihai Viteazul!...

Acest cap este o glorie a noastră. Acest cap este un ideal al nostru. Şi acest cap, el este încă... aşà cum îl puteţi vedea în mănăstirea Dealul, unde aşteaptă un mormânt cuvenit[26]).

Români, iarăşi zic: Gândiţi-vă la capul lui Mihai Viteazul!....

Cu Mihai Viteazul se încheie o însemnată epocă a istoriei noastre. El este ultimul representant al timpului vechilor dinastíi române ale Basarabilor şi Muşatilor, care au

domnit până atunci în neîntreruptă linie bărbătească. Cu strălucirea lui, ele s'au stins precum o stea se stinge în ultima sa flăcărare.

Urmează apoi o lungă perioadă de decădență politică și umilire națională, până când unirea celor doue țeri surori, de el mai întâiu unite, a dat un nou avânt Națiunei.

Sub o nouă dinastie, astăzi România, unită și independentă, încununată cu regala coroană de oțel, pășește cu încredere spre viitorul ce menirea ei i-l păstrează.

Insuflețiți de credința vie în viitor, să unim cugetele noastre în patriotica urare:

Trăiască Regele nostru Carol I și Regina noastră Elisabeta Doamna!

Trăiască Augusta noastră Dinastie!

Trăiască și înflorească România!

NOTE

1) Cronica Ţerei-Româneşti, ed. Laurian şi Bălcescu, Magazin istoric IV, 277. Cf. Documente privitoare la istoria Românilor III 2, 59.

2) Bethlen, *Historia de rebus Transylvanicis* III (ed. II), 519 sqq. Docum. III 2, 76 sqq.

3) Docum. III 1, 193.

4) Docum. III 1, 209, 472. Magaz. ist. IV, 280 sq.

5) Docum. III 1, 477.

6) Docum. III 2, 162. 173.

7) Magazin ist. IV, 284.

8) Pray, *Dissertationes historico-criticae*, p. 155 sqq. Docum. III 1, 287 sq.

9) Docum. III 1, 289.

10) Bethlen IV, 109.

11) Docum. III 1, 287 (unde scrisoarea, cu data 7 Iunie 1598, este arătată greşit ca fiind adresată lui Andrei Báthory).

12) Docum. III 1, 285.

13) Docum., III 1, 329 sqq.

14) Monumenta comitialia Transylvaniae IV, 316. Cf. Docum. III 1, 334 sqq. III 2, 321 sqq. Bethlen IV, 315 sq.

15) Docum. III 1, 511 sqq. (pus greşit la 1597 în loc de 1599.) 340 sqq. 364 sq. 423. III 2, 328 sqq. XII, 474 sqq.

16) Docum. III 1, 339.

17) Mon. com. Transylv. IV, 429 sqq. Docum. III 1, 431 sq. III 2, 333 sq. XII, 483 sq.

18) Docum. III 1, 351.

19) Docum. III 1, 356 sqq. III 2, 337 sqq. IV 1, 1—41. XII, a. 1599 Noembre — a. 1600 Maiu. Iorga, *Documente noue relative la Petru Şchiopul şi Mihai Viteazul.* Analele Academiei Române XX (1898), 456 sqq.

20) Docum. III 2, 353 sqq. 448 sqq. 468 sqq. 530 sq. IV 1, 50 sqq. 83. IV 2, 21 sq. 24. 248. XII, a. 1600 Maiu—Iunie. Supl. II 1, 598 sqq. Szadeczky, *Erdély és Mihály Vajda*, Temesvár 1893, p. 341.

21) Docum. IV 1, 213 sqq. XII, 955 sqq. Iorga, *Documente noue,* l. c. p. 483 sq.

22) Mon. com. Transylv. IV, 539 sqq. Cf. Docum. IV 1, 130.

23) *Scurta istorie a lui Mihai Viteazul,* Bucureşti 1900, p. 91.

24. Docum. IV 1, 266. VIII, 224 sqq. XII, 1218 sqq. 1229.

25) Magazin ist. IV, 300 sq. Istoria ţerei Româneşti, ed. Ioanid, p. 70.

26) Spontoni, secretarul lui Basta, în *Historia della Transilvania*, Venetia 1638, p. 171 sq., spune

despre capul lui Mihai: «Dupe aceasta se ţinù consiliu... şi se hotărì a se trimite capul lui Mihai în Valahia... Capul fu deci imbalsamat şi predat comisului lui Mihai, care îl cerù cu cea mai mare stăruinţă spre a-l duce în Valahia». — Capul lui Mihai fu înmormântat în mănăstirea Dealul, lângă mormântul tatălui seu Petraşcu cel Bun, unde Radul Buzescul cu soţia sa Preda, fiica Banului Mihalcea, au pus următoarea inscripţie:

✝ ЯИЧЄ ЗЯ[ЧЄ ЧИНс]ТИТꙊл ШИ РЪ‖ПОСЯТꙊл КЯПꙊл КРЄЩИНꙊЛꙊн МИХЯИл|МЯРЄЛЄ ВОЄВОд ЧЯȣ ФОсТ ДѠмН ЦЪРЪЄн‖РꙊМЪНЄЩн ШИ ЯРДѢЛЛꙊн ШИ МѠЛ ДОВЄн. ЧІІНсТИТꙊл ТРꙊп ЗЯч(є) ꙟ КЪН|ПИн ТОРДЄн. ШИ КЪНд ЛЯȣ ꙊЧИС НѢм‖Цн ЯН[н] ЯꙊ ФОСТ. ҂З̃Р̃Ѳ̃. ꙟ ЛꙊНЯ ЯВг(ȣст) Ӣ‖ЗИл(є). ЯчЯс(тъ) ПнЯТРъ Ѡȣ ПꙊс ЖȣПЯн РЯДꙊл БꙊ[з](єскȣл н) ЖȣПЪН[ѣ]С[а] ПРЄдЯ.

Acì literele suprapuse ale inscripţiei, pe care am copiat-o la faţa locului, sunt date prin minuscule; literele deteriorate sunt puse între [ ], iar cele adăugate, între ( ). Data morţii, 8 August, trebue socotită drept 9 August înainte de resăritul soarelui. — Papiu Ilarianu, *Tesaur de monumente istorice* I, 395, a publicat această inscripţie, transcrisă cu litere latine, dupe o copie a maiorului Pappazoglu, din 1860, unde se află greşit: «jupan Radu *bărbatul jupănesei* Preda».

La restaurarea bisericei, în domnia lui Bibescu Vodă, craniul lui Mihai a fost scos din mormânt şi se păstrează, împreună cu un craniu atribuit lui Radul IV (fundatorul mănăstirei, al cărui epitaf însă nu se găseşte acì), într'un mic scrin cu geamuri, la vederea tuturor, ambele cranii fiind

însemnate cu numele respective. (МІХЯІЛ ВІТѢЗȢЛ ВОЄВОД. Лѣтȣл 1601. — РЯДȢЛ ВОЄВОД Чіл Марі. 1508). Craniul lui Mihai, şi dupe înfăţişare, ca şi dupe mărturiele ce avem, are toate criteriele autenticităţii. E timpul ca nepreţuita reliquie să găsească o adăpostire demnă de memoria aceluia care a fost şi este Mihai Viteazul.
